

Don Bosco

Studies

6

DON BOSCO
EN
FRANCISCUS VAN SALES

Adriaan De Cooman sdb

Adriaan De Cooman sdb

**DON BOSCO EN
FRANCISCUS VAN SALES**

Don Bosco Studies

Uitgave 'Pro Manuscripto'
Don Bosco Provinciaal, Sint-Pieters-Woluwe

01. Norbert Hofmann: De roepingsdroom van don Bosco (1993)
02. Pietro Braido: Het actieplan van don Bosco en de utopie van de christelijke samenleving (1994)
03. Rik Biesmans: Fatti amare ... Zorg ervoor dat ze van je houden (1994)
04. Martin Lechner: Het lekenproject van de salesianen van don Bosco (1994)
05. José Manuel Prellezo: Het 'Oratorio van Valdocco' in het dagboek van don Chiala en don Lazzero (1995)
06. Adriaan De Cooman: Don Bosco en Franciscus van Sales (1996)

VOORWOORD

Reeds meer dan twintig jaar geleden, nl. in oktober 1973, werd aan de pauselijke salesiaanse universiteit (U.P.S.) in Rome in de faculteit theologie een 'instituut voor spiritualiteit' opgericht. Dit instituut zou ertoe bijdragen de eigen aard van de geest van de salesianen van Don Bosco te verdiepen.

Om het eerste decennium te vieren werd in 1983, aan datzelfde instituut, een seminarie gehouden over de H. Franciscus van Sales en de salesianen van Don Bosco.

Maar reeds vanaf 1978 werden colleges gegeven over "De spiritualiteit van de H. Franciscus van Sales" en vanaf 1979 kwam daar nog een cursus bij over "De spiritualiteit van de H. Franciscus van Sales en zijn weerslag op Don Bosco".

Hier bij ons in Vlaanderen heeft Jacques Schepens in 1982 Guido Stoop, op dat ogenblik eerstejaarsstudent filosofie aan het C.K.S. in Leuven, in het kader van de lessen 'salesiaanse spiritualiteit' (gegeven in Don Bosco Heverlee) een scriptie laten maken over "Franciscus van Sales en Don Bosco".

Zelf heb ik in het jaar 1987 interesse gekregen voor dit onderwerp. Het toen reeds verschenen verslagboek van het hierboven genoemde seminarie in Rome: *San Francesco di Sales en i Salesiani di Don Bosco* (J. PICCA en J. STRUS (edit.) en het boek van A. PEDRINI, *S. Francesco di Sales en Don Bosco*, Rome, 1986, 2e uitgave, hebben me ertoe aangezet deze interesse concrete gestalte te geven in een conferentie over *Franciscus van Sales en Don Bosco*. Die notities heb ik dan in de daaropvolgende jaren verder uitgewerkt in enkele lessen die ik gegeven heb aan de confraters-studenten filosofie aan het C.K.S. in Leuven.

Op 6 mei 1994 heeft de werkgroep voor de medebroeders van de derde en vierde leeftijd een studiedag over Franciscus van Sales gehouden. In de voormiddag heeft Gerard Cosaert leven en werken van de bisschop van Genève uiteengezet. En voor de namiddagconferentie had de voorzitter, Jan Wauters, mij als titel gegeven: "Don Bosco en Franciscus van Sales".

De tekst die U in deze brochure vindt is rechtstreeks de vrucht van die studienamiddag op 6 mei 1994, het feest van Dominiek Savio. De jonge Dominiek heeft ongetwijfeld de weldadige invloed van Franciscus van Sales op Don Bosco ondervonden. Don Bosco was trouwens in die jaren (1854-1857) volop bezig met de voorbereiding voor het stichten van een sociëteit die de naam zou dragen van de bisschop van Genève.

Met dankbaarheid bied ik deze tekst aan de medebroeders van de provincie en mogelijk aan andere lezers uit de salesiaanse familie en uit 'de beweging rond Don Bosco' aan. Ik ben er mij ten zeerste van bewust dat dit onderwerp nog nauwkeuriger en vollediger kan uitgediept worden. In ons taalgebied verwijs ik alvast naar de studie van R. BIESMANS, *Fatti amare. Zorg ervoor dat ze van je houden*, in Don Bosco Studies, nr. 3; in het bijzonder verwijs ik naar de bladzijden 46-48 en 70-73.

Moge deze brochure een bescheiden bijdrage zijn om Don Bosco beter te leren kennen en liefhebben.

Adriaan De Cooman
salesiaan
januari 1996

BIBLIOGRAFIE

A. PEDRINI, *S. Francesco di Sales e Don Bosco*, Rome, 2e uitgave, 1986, 171 blz.

J. PICCA en J. STRUS (edit.), *San Francesco di Sales e i Salesiani di Don Bosco*, LAS, Rome, 1986, 342 blz.

P. STELLA, *Don Bosco nella storia della religiosità cattolica, vol I: Vita e opere*, LAS, Rome, 1979, 303 blz.

P. STELLA, *Don Bosco e S. Francesco di Sales: incontro fortuito o identità spirituale?*, in J. PICCA en J. STRUS, *San Francesco di Sales e i Salesiani di Don Bosco*, LAS, Rome, 1986, blz. 139-159.

Jan Bosco vertelt zijn leven, Don Bosco Centrale V.Z.W., Brussel, 1989, 272 blz.

Gebruikte afkortingen

MBN *Don Bosco. Leven en werken aan de hand van zijn gedenkschriften*, 19 vol. + Nieuw alfabetisch Repertorium, St.-Pieters-Woluwe, Don Bosco Centrale, 1961-1991, pro manuscripto.

MO G. BOSCO, *Memorie dell' Oratorio*, in het Nederlands vertaald, *Jan Bosco vertelt zijn leven*, Don Bosco Centrale V.Z.W., 1150 Brussel, 1989, 272 blz.

INHOUD

VOORWOORD

BIBLIOGRAFIE

INLEIDING

1. WAAR DE LIEFDE VAN DON BOSCO VOOR FRANCISCUS VAN SALES GEGROEID IS

- 1.1. Geboortestreek van Jan Bosco
- 1.2. Seminarieperiode van Chieri
- 1.3. Het kerkelijk convict in Turijn
- 1.4. De naam van het eerste oratorium (8 december 1844)

2. HOE DON BOSCO ZIJN LIEFDE VOOR FRANCISCUS VAN SALES VERSPREID HEEFT

- 2.1. Door de naam van Franciscus van Sales te geven aan voorname of betekenisvolle initiatieven en werken
- 2.2. Door Franciscus van Sales' feest te vieren
  - 2.2.1. In het oratorium en in de huizen
  - 2.2.2. De jaarlijkse vergadering van de directeurs (vanaf 1865)
  - 2.2.3. De jaarlijkse conferentie van de medewerkers (vanaf 1876)
- 2.3. Door Don Bosco's aansporingen tot beoefening van Franciscus' deugden
- 2.4. Door verspreiding van Franciscus' geschriften
- 2.5. Enkele andere gebeurtenissen

3. WAT FRANCISCUS VAN SALES VOOR DON BOSCO BETEKENDE

- 3.1. Wat Don Bosco van Franciscus van Sales gelezen heeft
- 3.2. Wat Don Bosco over Franciscus geschreven heeft en wat hij van hem geciteerd heeft
  - 3.2.1. Wat Don Bosco over Franciscus geschreven heeft
  - 3.2.2. Wat Don Bosco van Franciscus geciteerd heeft
- 3.3. De waardering van Don Bosco voor Franciscus van Sales en hoe hij hem in het licht gesteld heeft

Inleiding

Don Bosco heeft aan verschillende van zijn voornamen initiatieven en werken de naam van Franciscus van Sales gegeven of deze naam eraan verbonden via het bijvoeglijk naamwoord 'salesiaans', afgeleid van de heilige bisschop van Genève. Zo denken wij hier aan die gebeurtenis die zich afspeelde op de avond eind januari 1854. De seminarist Rua heeft er een aantekening over gemaakt: "Op de avond van de 26e januari 1854 vergaderden wij in de kamer van Don Bosco: aanwezig waren Don Bosco, Rocchietti, Artiglia, Cagliari en Rua; er werd voorgesteld om met de hulp des heren en van de H. Franciscus van Sales een proeve van praktische beoefening der naastenliefde te ondernemen om daarna tot een belofte te komen; en vervolgens, wanneer dit mogelijk en passend was, er een gelofte aan de Heer van te maken. Op die avond werd de naam van *Salesianen* gegeven aan degenen die zich een dergelijke oefening voornamen"¹.

Vanaf 1854 kwam Don Bosco's bedoeling geleidelijk naar voren: alles voorbereiden om een Sociëteit te stichten die de naam zou dragen van de bisschop van Genève.

In 1859 was het dan zover: "Op 9 december kwamen ze dus bijeen ... Hij (Don Bosco) kondigde met zichtbare bewogenheid aan dat het tijdstip gekomen was om vorm te geven aan deze Congregatie, die hij reeds zo lang van plan was op te richten en die het voornaamste voorwerp van zijn zorgen was geweest. Hij deelde eveneens mede dat Pius IX de Congregatie had aangemoedigd en geprezen; dat ze reeds bestond met de observantie van de traditionele regels, hoewel deze nog niet in geweten verplichtend gesteld waren, waartoe het grootste deel van hen althans in de geest reeds behoorde en enkelen door belofte of tijdelijke gelofte. Hij voegde eraan toe dat in een dergelijke congregatie alleen diegenen ingeschreven zouden worden, die, *na*

(1) Zie MBN 5,6-7.

rijpe overweging, de bedoeling hadden om op gepaste tijd de drie geloften af te leggen. Daarna besloot hij met te zeggen dat voor allen die zijn conferenties bijwoonden het ogenblik gekomen was om te verklaren of ze zich al dan niet wilden laten inschrijven in de Congregatie die de naam van de H. Franciscus van Sales zou dragen"¹.

De tijd die Don Bosco liet voor die rijpe overweging duurde 9 dagen. "In het jaar onzes Heren duizend achthonderd negenen-vijftig op de 18e december waren in dit oratorium van de H. Franciscus van Sales, in de kamer van de priester Giovanni Bosco om negen uur in de avond vergaderd: hijzelf, de priester Vittorio Alasonatti, de seminaristen Angelo Savio, diaken, Michele Rua, subdiaken, Giovanni Cagliari, Giovanni-Battista Francesca, Francesco Provera, Carlo Ghivarello, Giuseppe Lazzeri, Giovanni Bonetti, Giovanni Anfossi, Luigi Marcellino, Francesco Cerruti, Celestino Durando, Secondo Pettiva, Antonio Rovetto, Cesare Giuseppe Bongiovanni en de jonge Luigi Chiapale. Allen waren daar met het doel de geest van liefde te bevorderen en te bewaren die vereist wordt bij het werk van de oratoria voor de verwaarloosde jeugd"².

Maar niet alleen deze medewerkers, die men zijn rechtstreekse volgelingen kon noemen en met hem in het oratorium samenleefden, heeft Don Bosco in een geheel samengebracht. Ook de medewerkers die in hun gezin leefden en in hun familie bleven wonen, ook wel de 'externe salesianen' genoemd, heeft hij georganiseerd en uiteindelijk in 1876 canoniek kunnen laten goedkeuren onder de naam van 'Vrome vereniging van de *salesiaanse* medewerkers'³.

Maar daarmee zijn we al heel eind in het leven van Don Bosco gevorderd en mogen we niet vergeten dat hij reeds van in de zo te noemen 'begintijd' de naam van de heilige bisschop van

(1) Zie MBN 6,243.

(2) Zie MBN 6,244.

(3) Zie MBN 10,1049.

Genève aan zijn allereerste oratorium heeft verbonden. Dat gebeurde op 8 december 1844 toen Don Bosco zijn jongens nog verzamelde in het kleine hospitaal van de H. Filomena bij de markiezin Barolo. Hij vertelt daar zelf over in zijn 'Memorie dell'oratorio' en legt ons daarin¹ uit waarom de naam van de H. Franciscus van Sales heel uitdrukkelijk aan dat eerste oratorium werd gegeven. Don Bosco mocht daar ook, met toestemming van de aartsbisschop², de kapel inzegenen waarnaar hij reeds zo lang had uitgekeken. "De inwijding vond plaats op een dag die men zich steeds met dankbaarheid zal herinneren, op 8 december, gewijd aan de Onbevleete Ontvangenis van Maria, onder wier moederlijke bescherming Don Bosco het oratorium en zijn zonen gesteld had. Op die feestdag derhalve wijdde Don Bosco de eerste kapel in ter ere van de heilige Franciscus van Sales, droeg er de heilige mis op en deelde er aan verscheidene jongens de heilige communie uit"³.

Die eerste kleine kapel bracht hij dan in 1846 over naar het Pinardi-afdak. Daarmee gebeurde er in feite niets nieuws tenzij de verandering van plaats, maar wat Don Bosco's bedoeling betrof, daarin lag een merkwaardige continuïteit. Wij kennen voldoende de geschiedenis hoe hij door bemiddeling van Pancrazio Soave aan die nieuwe vestigingsplaats gekomen was en hoe Don Bosco toch zijn voorwaarden qua verruiming aan de eigenaar Pinardi had gesteld. "Daardoor was de ruimte", zo lezen we in MBN 2, "op de morgen van paaszondag 12 april (1846) kant en klaar: een lange loods, die als kapel gebruikt kon worden, en ook een speelplaats, die gedeeltelijk ten westen, gedeeltelijk ten noorden van het huis lag. De rest van het terrein was reeds

---

(1) Zie: *Jan Bosco vertelt zijn leven*, blz. 133.

(2) Zie MBN 2,156-157: "Bij decreet van 6 december stond de kerkelijke overheid Don Bosco toe, haar in te wijden, er de heilige mis op te dragen, er de zegen met het Allerheiligste te geven en er triduiïms en novenen te houden".

(3) Zie MBN 2,157.

verpacht aan Soave Pancrazio en meer ruimte was er dus niet te krijgen. Toen er op een bepaald uur reeds een goed deel van de jongens aanwezig was, liet Don Bosco uit het Refugium en uit het huisje in het weiland benodigdheden voor de kerk en het spel, die daar bewaard werden, overbrengen, en daarmee was dan bezit genomen van het nieuwe oratorium. Twee weldoensters bekleedden het altaar met een altaardwaal van fijn linnen, geschonken door de theoloog Carpano, terwijl de theoloog, die zich sinds enkele weken niet meer had laten zien, de kandelaars plaatste, het kruis, de lamp en een klein schilderij van de patroon, de H. Franciscus van Sales. Don Bosco wijdde het eenvoudig gebouw diezelfde morgen in en bestemde het voor de eredienst ter ere van de heilige en droeg er de mis op, bijgewoond door vele jongens uit de buurt en door andere personen uit de stad"¹.

Toen dan in de beginjaren 50 de Pinardikapel in verscheidene opzichten niet meer voldeed - bij regenweer was er telkens overstroming en in de zomer stikten de jongens er van de hitte en van de benauwde lucht, zo vertelt Don Bosco in zijn MO² - vatte hij het plan op een grotere kerk te bouwen. De eerste steen ervan werd gezegend op 20 juli 1851 en op 20 juni van het daaropvolgend jaar, 1852, vond de inwijding plaats. Don Bosco's eerste kerk was klaargekomen onder de naam de H. Franciscus van Sales.

Rond diezelfde jaren 1851-1852 moet Don Bosco ook het eerste reglement geschreven hebben voor het oratorium. Daarin stond te lezen: "Het oratorium is onder de bescherming gesteld van de H. Franciscus van Sales, omdat degenen die zich willen wijden aan deze soort van bezigheden zich deze heilige tot voorbeeld moeten stellen op het punt van de liefde en de zachtmoedigheid, die de oorsprong zijn van de vruchten die wij van de instituten

---

(1) Zie MBN 2,266.

(2) Zie *Jan Bosco vertelt zijn leven*, blz. 221.

van de oratoria verhopen"¹.

Als wij al de bovenvermelde gegevens misschien best eens chronologisch op een rijtje zetten dan komen we tot het volgende overzicht:

- * aan het eerste oratorium werd in 1844 de naam gegeven van de H. Franciscus van Sales;
- * ook het eerste kerkje van het oratorium (in het kleine hospitaal van de H. Filomena bij de markiezin Barolo) werd in 1844 ingewijd onder de naam van diezelfde heilige;
- * op 12 april 1846 - op paaszondag - bracht Don Bosco dit eerste kerkje over in de Pinardikapel;
- * in 1852 werd voor het oratorium een eerste reglement gepubliceerd waarin heel uitdrukkelijk naar de beschermheilige, Franciscus van Sales, wordt verwezen;
- * in datzelfde jaar komt Don Bosco's eerste noemenswaardige kerk klaar; ze is toegewijd aan diezelfde heilige bisschop van Genève;
- * in 1854 (op de avond van 26 januari) worden de eerste volgelingen 'Salesianen' genoemd;
- * de sociëteit onder de naam van de H. Franciscus van Sales wordt officieel opgericht in december 1859;
- * en in 1876 wordt de 'Vereniging van de salesiaanse medewerkers' door de H. Stoel definitief goedgekeurd.

Don Bosco heeft dus duidelijk laten blijken dat de naam van Franciscus van Sales hem lief was. Hij is er dan ook niet voor teruggedeinsd met deze naam ook de figuur van die heilige bisschop uit Genève als patroon of beschermheilige aan verschillende van zijn voornaamste initiatieven en realisaties te verbinden.

Wij zijn van oordeel dat we op basis van deze gegevens volgende vragen mogen stellen: waarom heeft Don Bosco Franciscus

---

(1) Zie MBN 3,60, aantekening 1 en P. STELLA, *Don Bosco nella storia della religiosità cattolica*, vol I: *Vita e opere*, blz. 108.

van Sales gekozen? vanwaar zijn voorliefde voor deze heilige? gaat het hier - om met de titel van een artikel van P. Stella¹ te spreken - om "een spirituele identiteit of om een toevallige ontmoeting"?

We hopen tot voldoende klaarheid te komen door in deze uiteenzetting achtereenvolgens te handelen over de liefde van Don Bosco voor Franciscus van Sales, nl. waar is ze gegroeid? hoe heeft hij die liefde verspreid? en wat betekent Franciscus van Sales voor Don Bosco?

---

(1) P. STELLA, *Don Bosco e S. Francesco di Sales: incontro fortuito o identità spirituale?*, in J. PICCA en J. STRUS, *San Francesco di Sales e i Salesiani di Don Bosco*, LAS, Rome, 1986, blz. 139-159.

1. WAAR DE LIEFDE VAN DON BOSCO VOOR FRANCISCUS VAN SALES GEGROEID IS

1.1. Geboortestreek van Jan Bosco

Er zijn auteurs die van oordeel zijn dat de kleine Jan Bosco reeds van heel vroeg in zijn leven gevoelig is geworden voor de houdingen of de deugden die Franciscus van Sales zozeer hebben gekenmerkt. Dat zou volgens Don Rinaldi heel uitdrukkelijk gebeurd zijn in de droom op 9 jaar. "Het is noodzakelijk", zo schrijft hij in 1925, "dat wij teruggaan naar het Hart van Jezus om de geest van Franciscus van Sales en van Don Bosco te vatten, nl. die zachtmoedigheid, die liefde en ijver om de jongeren te onderrichten die Don Bosco in zijn eerste droom werden toevertrouwd en daarna ook aan allen die hem willen volgen in zijn zending"¹ En een andere autoriteit, Don Eugenio Valentini, schrijft in 1967: "Eer Don Bosco St.-Franciscus van Sales leerde kennen had hij reeds in feite een zending van boven ontvangen in de droom op 9 jaar"².

De droom op 9 jaar zou dus volgens deze bronnen heel belangrijk geweest zijn om, zoals Arnaldo Pedrini zegt, 'Don Bosco voor te bereiden op de keuze van Franciscus van Sales als zijn model'³.

Omtrent die droom zijn heel wat kritische aantekeningen te maken. In de reeks 'Don Bosco Spectrum - Don Bosco Studies'

(1) F. RINALDI, *Akten van het algemeen Kapittel*, 24 december 1925.

(2) E. VALENTINI, *La salesianità di Don Bosco*, in *Rivista di pedagogia e scienze religiose*, 1 (1967) blz. 3-47.

(3) Zie A. PEDRINI, *S. Francesco di Sales e Don Bosco*, Rome, 1986, blz. 39.

is in 1993 als nummer 1 de Nederlandstalige vertaling verschenen van een Duitse brochure van de hand van Norbert Hofmann, een uittreksel van zijn eindwerk in de theologie dat handelde over "De roepingsdroom van Don Bosco - Ontstaan ervan, betekenis en parallellen met de oudtestamentische profetenroepingen". Het zou ons hier te ver brengen op deze kritische aantekeningen in te gaan. Maar toch mag hier gezegd zijn dat het sterk te betwijfelen valt dat deze droom precies zo gebeurd is zoals Don Bosco hem neergeschreven en verteld heeft in MO. In die vorm is hij overduidelijk vrucht van het redactionele werk vanwege Don Bosco. Dit wil niet zeggen dat wij daarmee Don Bosco ervan zouden betichten dat hij bedrog heeft willen plegen. Ook als we duidelijk mogen stellen dat Don Bosco de droom in de huidige vorm heeft geredigeerd en geconstrueerd, dan belet dit toch niet dat we kunnen aanvaarden dat er hoogstwaarschijnlijk zo wel iets moet geweest zijn als een roepingsdroom of een gelijkaardig gebeuren.

In alle geval merken we dat P. Stella in zijn kritische studie (het hoger vermelde artikel) aan deze droom op 9 jaar geen gewicht hecht en er zelfs met geen woord over rept. Toch is hij bekommerd om de vraag of Jantje Bosco wellicht toch niet in zijn kinder- en jeugd jaren op één of andere wijze met Franciscus van Sales in contact is gekomen en deze figuur in die periode heeft leren kennen. Hij doet dat door te onderzoeken of St.-Franciscus van Sales een volkse heilige was en een nationale heilige in Piëmonte¹. Het bracht hem tot volgende inzichten.

In het algemeen mag men zeggen dat de beeltenis van Franciscus van Sales geen vooraanstaande plaats bekleedde in de cultusplaatsen. Ze was eerder aanwezig in kerken en kapellen van bisschopssteden met hun abdijen en kloosters en minder in de landelijke kerkjes op de heuvels. In de plattelandskerkjes was Franciscus van Sales zeker minder belangrijk dan de heilige patroons en wonderdoeners. Veel meer bekend waren zeker de heiligen die verband hielden met de agrarische jaargetijden, zo

(1) P. STELLA, *art cit.*, blz. 141-144.

werden o.a. aangeroepen de H. Johannes de Doper, de H. Laurentius, de H. Martinus, of voor de pest of bij andere ziekten: de H. Sebastianus, de H. Rochus, de H. Antonius en de H. Apollonia.

Of Jantje Bosco Franciscus dan niet heeft leren kennen via het mondeling onderricht, de iconografie en de predikatie in de kapellen en landelijke parochies van die tijd? P. Stella betwijfelt het zeer sterk. In *de mondelinge vertelling* kwamen eerder de essentiële christelijke mysteries aan bod, zoals Kerstmis, lijden en dood, verrijzenis en hemelvaart, de mysteries van Maria en ook de wonderbare feiten die aan de oorsprong stonden van bepaalde devoties tot Maria en tot de heiligen in de landelijke kapellen, de parochiekerken en de heiligdommen. *Schilderijen* van de heilige Franciscus van Sales die bestemd waren voor de cultus waren eerder aan het initiatief van de clerus, van de adel en van de hoge burgerij toe te schrijven dan aan vragen die uit de lagere bevolkingslagen voortkwamen. Een meer nationale heilige dan Franciscus van Sales was de 'zeer vrome' graaf Amadeo VIII van Savoie (1383-1451). Hij werd in 1439 tot paus gekozen onder de naam van Felix V, maar in 1449 verzaakte hij het pausschap uit liefde tot de vrede in de Kerk.

En wat *de predikatie* betreft, Stella schrijft dat het toentertijd nogal de gewoonte was dat heel wat mensen op het einde van de preek in de kerk binnenkwamen, nog net op tijd om het Credo aan te heffen. Er kwam dus niet veel van terecht.

Een ander kanaal zoekt hij dan in de broederschappen. Als ze bestonden, dan waren de broederschappen die tot doel hadden de devotie tot en de bijstand van Franciscus van Sales te bevorderen, eerder zeer schaars en uitzonderlijk.

Bijgevolg, zo besluit de genoemde auteur, is het niet zozeer in zijn geboortestreek van Morialdo, Buttigliera en Castelnuovo d'Asti (nu Don Bosco) geweest, maar in Chieri dat Jantje Bosco een zekere rijkdom van oude en recent vereerde heiligen in de vele stadskerken heeft aangetroffen, alsook een zekere overvloed van oude en posttridentijnse broederschappen die voor een goed deel werden gereorganiseerd na 1815. Denk hier bijv. aan de

kerk van St.-Filippus Neri, vlak naast het seminarie. Daar bestond een associatie van de H. Franciscus van Sales die canoniek was opgericht in 1723. De aandacht voor de "zachtmoedigheid" van de H. Franciscus van Sales en de verwijzing naar hem als model van ijver, zo zou men kunnen zeggen, zijn in Don Bosco de vrucht geweest van een religieuze gevoeligheid die ontkiemd is in de jaren van het seminarie van Chieri en daarna tot bloei is gekomen in de kring van de clerus te Turijn.

1.2. Seminarieperiode in Chieri

Don Bosco verbleef in het seminarie van Chieri van 1835 tot 1841. In de jaren voordien (1831-1835) had hij in datzelfde stadje ook zijn middelbare studies voltooid.

In Chieri was de verering voor Franciscus van Sales niet onbekend. Trouwens, in 1622, Franciscus' laatste levensjaar, is hij nog voor een tijdje in Chieri te gast geweest in het klooster van de H. Margherita van de Dominicanessen. En Don Barberis weet ons daarover het volgende te vertellen: "Het klooster waarin St.-Franciscus verbleef, werd nu voor het grootste gedeelte verwoest en voor profaan gebruik aangewend...; het logement dat hij betrok werd aan de salesianen van Don Bosco toevertrouwd, die er een kerk bedienden, er een instituut met een bloeiend zondagsatorium begonnen en nog steeds openhouden"¹.

Dit is zeker maar een wetenswaardigheid en veel belangrijker voor ons onderwerp (nl. waar is in Chieri voor de clericus Bosco de liefde voor Franciscus van Sales gegroeid?) is het reeds vermelde feit dat in de St.-Filippuskerk, vlak naast het seminarie, een broederschap van de heilige bisschop van Genève bestond. "Inderdaad", aldus Pedrini, "precies in die kerk (palend aan het

(1) Dit wordt geciteerd door E. VALENTINI, *La Salesianità di Don Bosco*, in *Rivista di Pedagogia e Scienze religiose* 1 (1967), blz. 8, nr. 7. Gevonden in A. PEDRINI, *op. cit.*, blz. 28, voetnoot 8.

seminarie) kwam een broederschap uit Chieri gewoonlijk maandelijks samen; dat broederschap was ontstaan in de 17e eeuw ter ere van de heilige uit Savoie (Franciscus). In de archieven van het seminarie bestaan nog boeken en registers met de namen van de leden en de aanduidingen van verscheidene samenkomsten. Men kan gemakkelijk veronderstellen dat de jonge clericus aan die samenkomsten heeft kunnen deelnemen... In dat milieu waren biografieën van Franciscus van Sales beschikbaar, alsook zijn werken .... met het doel de kennis omtrent zijn leven en zijn 'salesiaanse' leer te doen toenemen. Vandaar - op geestelijk niveau - het eerste contact vanwege de clericus en priesterkandidaat Bosco met de heilige bisschop van Genève: een situatie die men als providentieel zou kunnen definiëren"¹. Er wordt hier evenwel niet gezegd dat in die registers met namen van de leden ook de naam van de seminarist Bosco vermeld staat.

Tijdens zijn seminarietijd voltrok zich - volgens Stella - toch een merkwaardige ontwikkeling in Don Bosco: "Zijn vrolijkheid en zijn aanleg tot meeleven werden ingepast in het schema van de 'salesiaanse' zachtheid"². En men verwijst hierbij naar een getuigenis van de medeseminarist Don Giovanni Giacomelli van Avigliana³ omtrent de twee Bosco's die toen ook in het seminarie aanwezig waren, nl. onze Jan Bosco uit Castelnuovo d'Asti en een zekere Bosco uit Chieri. "Tussen die twee", aldus Don Giacomelli, "is toen eens iets voorgevallen, waar in die tijd geen aandacht aan geschonken werd, maar wat ik me nog heel goed herinner. De twee seminaristen van dezelfde naam kwamen met elkaar in gesprek en vroegen zich af welke bijnaam zij zich zouden aanschaffen om te onderscheiden wie (door de portier)

(1) Zie A. PEDRINI, *op.cit.*, blz. 33.

(2) Zie P. STELLA, *op. cit.*, vol 1, blz. 76.

(3) Na de dood van Don Cafasso in 1860 zou deze priester biechtvader worden van Don Bosco.

geroepen werd. De een zei: 'Ik ben Bosco Nespola.' En daarmee wilde hij zeggen dat hij van hard, knoestig, weinig buigzaam hout was. En onze Don Bosco antwoordde: 'en ik noem mij Bosco di Sales'; dat wil zeggen: hout van de salice, van de wilg, dus zacht en buigzaam hout"¹.

Maar die zo te noemen 'salesiaanse zachtheid' - waarover eerder sprake - werd de clericus Bosco toch niet zomaar in de schoot geworpen. Volgens hetzelfde getuigenis van Don Giacomelli moet Don Bosco zeer gevoelig zijn geweest en gemakkelijk geneigd tot woede. "Niemand van onze metgezellen, en dat waren er velen, bleek zo voorbestemd tot dit gebrek. Daardoor was het echt juist duidelijk hoe groot de krachtinspanning was waarmee hij zich steeds wist te beheersen"².

Zouden we dan toch niet mogen zeggen dat zich bij Don Bosco een groeiproces heeft voorgedaan en dat hij - om een woord van J. Aubry te gebruiken³ - "salesiaan is geworden"? En dat dit de vrucht is geweest - zonder het strikt genomen te kunnen bewijzen - van zijn ontmoeting met Franciscus van Sales? In alle geval bij zijn priesterwijding op 5 juni 1841 (meteen dus het einde van zijn seminarietijd) heeft Don Bosco er duidelijk blijk van gegeven dat de figuur van Franciscus van Sales hem voor ogen heeft gestaan en nog steeds stond. In de lijst van zijn 9 voornemens die hij toen maakte vinden we nl. op de vierde plaats: 'De liefde en de zachtmoedigheid van de H. Franciscus van Sales zullen mij in alles leiden'⁴.

Hoe dit voornemen vanwege Don Bosco moet begrepen en ingeschat worden, mogen we te weten komen uit de gedachten-

(1) Zie MBN 1,258-259.

(2) Zie MBN 1,259.

(3) Zie J. AUBRY, *Avec Don Bosco vers l'an 2000*, Rome, 1990, in 1. *Comment Jean Bosco s'est préparé à son apostolat*, blz. 13.

(4) Zie MBN 1,328.

gang van A. Pedrini¹. Volgens deze auteur moet het niet zomaar een zo te noemen 'salonformule' geweest zijn voor de mooie uiterlijkheid, omdat dit fraai stond of klonk, maar wel een overwogen keuze die de wil uitdrukte en ook de ernstige inspanning insloot om zijn priesterleven te modelleren op de geest van Franciscus van Sales.

En waarom precies deze heilige? Don Bosco had zich toch ook kunnen laten aantrekken door o.a. de ijver van een Carolus Borromaeus, door de zuiverheid van een Aloysius van Gonzaga, door de typische vrolijkheid van een Filippus Neri. Maar de keuze viel op Franciscus van Sales. Waarom? Omdat de deugd die hij voor het apostolaat onder de jongeren ten zeerste nodig had en die hij in de hoogste graad moest bezitten, de 'amorevolezza' in alles was; alleen via de weg van die deugd kon hij in zijn onderneming slagen, want - voortgaande op de reeds aangehaalde woorden van Don Giacomelli (zie MBN 1,259) - was Don Bosco iemand die van nature choleric was en zich kon laten gaan tot harde aanpak; vandaar dat hij zich die deugd goed moest inprenten; hij koos ze dan ook als motto; via de voortdurende navolging van zijn model zal de jonge priester ertoe in staat zijn zijn zelfbeheersing te bewaren, zijn kalmte wanneer hij met onrecht en onrechtvaardigheid geconfronteerd wordt, en zijn gelijkmoedigheid; en hij zal voortdurend de goedheid in praktijk kunnen brengen.

1.3. Het kerkelijk convict in Turijn

Enkele maanden na zijn priesterwijding, nl. op 3 november 1841, trad Don Bosco binnen in het kerkelijk convict in Turijn. Hij zou er drie jaar verblijven om zijn priesterlijke vorming te voltooien. Don Bosco zelf heeft zijn waardering daarvoor op een bondige, maar veelzeggende wijze verwoord: "Op dit kerkelijk opleidings-

(1) A. PEDRINI, *op.cit.*, blz. 44.

instituut *leerde men echt priester worden*"¹.

Wie daarbij een belangrijke figuur is geweest en een providentiële rol heeft gespeeld, was ongetwijfeld Don Giuseppe Cafasso, Don Bosco's geestelijke leider, tevens begeleider op het convict. Over Don Cafasso mag ook worden gezegd "dat de geest van Franciscus van Sales hem helemaal doordrongen had"². Hoe dit komt, legt P. Stella ons uit³.

Samengevat komt het hierop neer dat Don Cafasso, samen met Bruno Lanteri, een grote voorvechter is geweest om in Piëmonte bij de clerus de rigoristische of gestrenge lezing van de werken van Franciscus van Sales die in de voorgaande eeuwen ook in die streek was doorgedrongen, tegen te gaan en de grote bisschop van Genève in zijn ware beeld en geest te herstellen. "Cafasso is inderdaad het kanaal geweest", aldus E. Valentini, "waarlangs de geest van Franciscus van Sales en de leer van Alfonsus van Liguori tot bij Don Bosco kwamen"⁴. Het is dus niet overdreven het convict een '*salesiaans*' milieu te noemen waarvan Don Bosco ongetwijfeld de weldoende invloed heeft meegebracht voor zijn priester-zijn voor de jeugd.

1.4. De naam van het eerste oratorium (8 december 1844)

Om priester te zijn voor de jeugd heeft Don Bosco niet lang hoeven wachten. Zoals we weten heeft hij de catechismuslessen die Don Cafasso in de Franciscus van Assisikerk gaf, overgenomen. Zo is hij er ook in die jaren reeds mee begonnen

(1) Zie *Jan Bosco vertelt zijn leven*, blz. 114.

(2) Zie C. SALOTTI, *La perla del Clero Italiano: il B.G. Cafasso*, SEI, Turijn, 2e uitgave, blz. 37; geciteerd bij A. PEDRINI, *op.cit.*, blz. 35.

(3) Zie P. STELLA, *art. cit.*, blz. 144-147.

(4) Citaat gevonden bij A. PEDRINI, *op.cit.*, blz. 34, voetnoot 25.

jongeren rond zich te verzamelen. Deze jongeren trok hij dan met zich mee toen hij in oktober 1844 naar het kleine hospitaal en het refugio bij de markiezin Barolo verhuisde. Daar werd het eerste oratorium genoemd naar de H. Franciscus van Sales. Dat gebeurde op 8 december 1844. Don Cafasso heeft daarin een heel belangrijk aandeel gehad. Don Bosco vertelt hierover in zijn MO: "We gaven het oratorium de naam St.-Franciscus van Sales om de volgende redenen:

1. De markiezin Barolo was van plan een priestercongregatie te stichten met Franciscus van Sales als beschermheilige en ze had een afbeelding van hem laten schilderen aan de ingang van de ruimte die wij als oratorium inrichtten.

2. Ons apostolaat vereiste grote kalmte en zachtmoedigheid. Dus stelden wij ons onder de bescherming van Franciscus van Sales om door zijn voorspraak van God zijn buitengewone zachtmoedigheid en het welslagen van zijn apostolaat te verkrijgen.

Er was nog een andere reden. Godsdienstdwalingen, voornamelijk het protestantisme, begonnen in onze dorpen, vooral in de stad Turijn, op een gevaarlijke manier binnen te dringen. Wij stelden ons onder de bescherming van St.-Franciscus van Sales opdat hij ons zou helpen hem na te volgen in de verdediging van het geloof¹.

Voornamelijk bij de eerste twee redenen die Don Bosco hier aanvoert geeft P. Stella zijn bedenking: "Om de keuze van Franciscus van Sales (en niet bijv. die van Filippus Neri) als patroon van het oratorium voor de jeugd door te voeren was de betekenis belangrijk die de heilige bisschop van Genève voor Don Bosco kreeg in de jaren van het seminarie, het convict en de eerste ervaringen met de verlaten jeugd van de grootstad, meer dan die occasionele omstandigheid, nl. dat de markiezin Barolo van plan was een priestercongregatie te stichten met

(1) Zie *Jan Bosco vertelt zijn leven*, blz. 133.

Franciscus van Sales als patroonheilige"¹.

Hieruit blijkt dat de auteur naast de seminarietijd, de weldoende invloed van het convict ook bijzondere waarde hecht aan *Don Bosco's eerste pastorale ervaringen met de verlaten en verwaarloosde jeugd in Turijn*, waarover in de tweede reden gesproken wordt. Die eerste jaren van pastorale ervaringen met de verlaten en verwaarloosde jeugd van Turijn zijn, om dat zo te zeggen, een gunstige voedingsbodem geweest om Don Bosco's voorliefde voor Franciscus van Sales te doen groeien en ze hebben zijn keuze van deze heilige als patroon en model wezenlijk beïnvloed.

Stella durft te beweren dat die eerste pastorale ervaringen van Don Bosco met die jongeren in Turijn ervoor gezorgd hebben - om dat zo te zeggen - dat hij op een bijzondere of specifieke wijze gevoelig is geworden voor Franciscus van Sales of dat hij deze heilige op een eigen manier kon benaderen. En daarin lag dan ook precies het onderscheid met Cafasso. "Als meester en leider in het convict had Don Cafasso als zijn directe gesprekspartners de jonge priesters die zich voorbereidden op de bediening van de sacramenten van biecht en eucharistie. De clerus die hij dus voor zich had was grotendeels bestemd om hun pastoraal ambt uit te oefenen in landelijke parochies, bij een sedentaire christenheid. Don Bosco daarentegen ... stond oog in oog met een nieuwe sociale realiteit: de geografische mobiliteit van de bevolkingslagen, zowel afkomstig van de voorsteden als van het platteland. Rond de jaren 1840-1860 waren deze jongeren het resultaat van een nieuw demografisch proces, gepaard gaande met de eerste tekenen van de industrialisatie en met de culturele veranderingen die voortkwamen uit het nationaal gevoel en uit het liberalisme. Om te verwijzen naar de zachtmoedigheid en de geduldige liefde had Don Bosco dus een specifieke context die niet dezelfde was als die van Don Cafasso, de leider van de jonge priesters op het convict. Zachtmoedigheid en 'amorevolezza' stonden dus niet alleen in functie van de sacramenten van

(1) Zie P. STELLA, *art. cit.*, blz. 147-148.

biecht en eucharistie, maar drukten ook uit dat een opvoeder zekere vereisten niet mocht missen ... M.a.w. Don Cafasso staat in de kring van degenen die Franciscus van Sales voorstelden als herder van het volk binnen het omschreven territorium van een parochie of een diocees. Don Bosco daarentegen hoort bij diegenen die in de 19e eeuw initiatieven opzetten die het hoofd bieden aan toestanden die voor de eerste keer opduiken. Het is dus een nieuwe pedagogische noodzaak Franciscus van Sales op originele wijze te modelleren zoals Don Bosco hem voorstelt als patroon en titularis¹.

Hoe belangrijk die tweede reden ook mag zijn, wij mogen toch niet voorbijlezen aan wat Don Bosco in de eerste plaats heeft aangegeven: hij verwijst daarin naar het plan van de markiezin om een priestercongregatie te stichten met Franciscus van Sales als beschermheilige en naar het feit dat zij reeds een schilderij van die heilige had aangebracht bij de ingang van de lokalen die voor de priesters bestemd waren².

Hoe en in welke mate dit gegeven bij Don Bosco heeft meegepeeld, weet Stella ons te zeggen. Hij wijst erop dat Don Bosco door die naamgeving wellicht heel slim heeft gehandeld om daarmee ook de welwillendheid vanwege de markiezin te winnen. Maar zonder twijfel moet dat feit dat hij daar voortdurend dat beeld van Franciscus van Sales aantrof hem toch als providentieel voorgekomen zijn. En de keuze die hij dan maakte van deze heilige als patroon beantwoordde zeker aan de diepste aspiraties waarvoor hij zich inspande om ze tot uiting te brengen en te motiveren³.

Ook Pedrini wijst op die weldoende invloed van dat feit dat Don Bosco daar voortdurend dat beeld aantrof. "Het zal precies dat beeld zijn dat Don Bosco, als jong priester, gedurende ongeveer

(1) Zie P. STELLA, *art. cit.*, blz. 147.

(2) Zie MBN 2,158.

(3) Zie P. STELLA, *op. cit.*, blz. 108

twee jaar tijdens zijn verblijf als kapelaan in het instituut herhaaldelijk zal kunnen zien, gelukkig maar. Dat schilderij, zo mogen we van oordeel zijn, zal zijn betekenisvolle invloed hebben uitgeoefend op zijn geest¹.

Ook aan die 'andere reden' zoals Don Bosco ze noemt, mogen we hier ook in het kort enige aandacht wijden. Franciscus wordt er genoemd als beschermheilige in de verdediging van het geloof. "Toen de joden en de protestanten in 1847 vrijheid van godsdienst kregen", aldus Don Bosco in zijn MO, "werd het noodzakelijk de mensen, en in het bijzonder de jongens, iets in handen te geven om zich te verdedigen"². Dit zou dan in 1853 leiden tot het ontstaan van de 'lettura cattolica'. Maar Don Bosco heeft ongetwijfeld ook rechtstreekse contacten gehad met sommigen van de nieuwe volgelingen van de waldenzen die naar het oratorium kwamen om met hem te discussiëren. Volgens kanunnik Anfossi "waren deze gesprekspartners niet steeds hoffelijk tegenover hem, maar Don Bosco van zijn kant liet nooit na hen met zachtmoedigheid te bejegenen. Dit noemde hij de voornaamste deugd in het gedrag tegenover de ketters.... De heilige Franciscus, die toch zeer behendig was in twistgesprekken, won inderdaad meer ketters door zijn zachtmoedigheid dan door zijn kennis. De kracht van een dispuut zonder zachtmoedigheid heeft nog nooit iemand bekeerd"³. En in zijn raadgevingen die Don Bosco eens in 1868 aan clerici gaf om goed te preken, scherpt hij hun de volgende houding in: "Mochten er in de streek ketters zijn, dan moet de predikant erop letten die dwalenden niet in het minst te kwetsen. Zijn woorden moeten getuigen van goedheid en welwillendheid. .... Met aan te vallen bekomt men geen bekeringen: de eigenliefde komt in opstand. Dit was de methode van St.-Franciscus van Sales en werd ook

(1) Zie A. PEDRINI, *op. cit.*, blz. 49-50.

(2) Zie *Jan Bosco vertelt zijn leven*, blz. 235.

(3) Zie MBN 4,221.

door hem aangeraden. Hij vertelt dat de protestanten in massa naar hem kwamen luisteren en dat hij bijval had omdat hij niet tegen hun predikanten uitviel"¹.

Om de bespreking van die drie aangehaalde redenen wat af te ronden mogen we gerust zeggen dat de liefde van Don Bosco voor Franciscus van Sales er duidelijk in uitgesproken wordt en dat zijn keuze voor deze heilige als patroon en beschermheilige geïnspireerd, gedragen en bekrachtigd werd zowel vanuit zijn apostolaat onder de jongeren als vanuit zijn pastoraal bekommert-zijn omtrent geloofsverdediging en geloofsopvoeding van de jeugd en het gewone volk. En we mogen dit eerste gedeelte besluiten: "Alles bij elkaar genomen was hij er stellig van overtuigd dat de geest van de H. Franciscus van Sales de meest geschikte was voor de opvoeding en het volksonderwijs van die tijd"²

---

(1) Zie MBN 9,18.

(2) Zie MBN 2,159.

2. HOE DON BOSCO ZIJN LIEFDE VOOR FRANCISCUS VAN SALES VERSPREID HEEFT

Don Bosco heeft zijn voorliefde voor de heilige patroon en beschermheilige niet onder stoelen of banken gestoken, maar wel integendeel, hij heeft ze op velerlei manieren verspreid en gestalte gegeven.

2.1. Door de naam van Franciscus van Sales te geven aan voornamen of betekenisvolle initiatieven en werken

Wij kunnen hier gerust verwijzen naar wat we boven in de inleiding reeds onder de aandacht hebben gebracht. Het gaat hier om het eerste oratorium onder de naam van Franciscus van Sales op 8 december 1844, om de inwijding van het eerste kerkje in het refugium bij de markiezin Barolo, rond diezelfde tijd, nl. december 1844, om de overbrenging ervan op Pasen 12 april 1846 naar de Pinardikapel; verder hebben we hier op het oog het eerste reglement dat Don Bosco in 1851-52 schreef voor de oratoria, de bouw van de St.-Franciscus van Saleskerk in 1852¹, de stichting van de Sociëteit van de H. Franciscus van Sales op 18 december 1859 en de definitieve goedkeuring van de 'Vrome vereniging van de Salesiaanse Medewerkers' in 1876.

Als we dit rijtje nog eens rustig overlopen, dan mogen we misschien toch wel terecht de volgende bedenking maken: Don Bosco heeft zijn liefde voor Franciscus *niet alleen willen uit-*

---

(1) De eerste medewerkers van Don Bosco hebben deze kerk terecht beschouwd als de wieg of de bakermat van het werk en de congregatie van Don Bosco. Lees in dit verband een citaat uit A. AMADEI, *Don Bosco e il suo apostolato*, SEI, Turijn, 1949, vol. 1, blz. 257: "Het ware salesiaanse Portiuncula is, en zal altijd zijn, de kerk van St.-Franciscus van Sales, zo vol herinneringen..."

drukken via muren of stenen gebouwen, maar ook via levende mensen, via levende organismen.

We mogen hier wellicht wijzen op een merkwaardige parallel in het leven en de inzet van Don Bosco.

Voor Franciscus van Sales heeft Don Bosco een stenen gebouw (nl. een kerk naar die naam), maar ook een levend gebouw opgericht (m.n. in het bijzonder door de stichting van de Sociëteit van de H. Franciscus van Sales); en de data hiervoor liggen beide in de jaren 50, niet zo ver van elkaar, nl. in 1852: de bouw van de kerk, in 1859: de oprichting van de congregatie.

Voor Maria Hulp van de christenen heeft Don Bosco precies iets gelijkaardigs gedaan: denken we maar aan de bouw van de basiliek ter ere van Maria Hulp (in 1868 ingewijd) en de oprichting van het "Instituut van de dochters van Maria Hulp der christenen" in 1872. En toen Don Bosco op die 5e augustus van dat jaar de toespraak hield bij de inkleding van Maria Mazzarello en de eerste zusters heeft hij hun op het hart gedrukt dat hij het instituut uitdrukkelijk onder die naam van Dochters van Maria Hulp der christenen heeft gewild opdat het door de tijd heen een "levend monument" van zijn dankbaarheid zou zijn tegenover een zo goede Moeder¹.

Voor ons salesianen en bij de oprichting van onze congregatie heeft Don Bosco een dergelijke uitspraak letterlijk niet in die bewoordingen geformuleerd. Maar zouden we ze nu ook niet mogen afleiden uit de intentie van Don Bosco? Reeds van in de beginjaren 50 toen hij het eerste reglement voor de oratoria schreef, verklaarde hij daarin duidelijk dat het oratorium "onder de bescherming van de H. Franciscus van Sales was geplaatst opdat al degenen die zich willen wijden aan deze soort van bezigheden zich deze heilige tot voorbeeld moeten stellen op het

(1) Zie MBN 10,501, overgenomen ook in de constituties van de zusters, nr 2: "Don Bosco heeft ons gewild als "levend monument" van zijn dankbaarheid tegenover Maria Hulp. Hij vraagt ons zijn blijvend "gebaar van dank" te zijn door de tijd heen."

punt van de liefde en de zachtmoedigheid ...." (MBN 3,60).

M.a.w. het was reeds van heel vroeg de overtuiging van Don Bosco dat degenen die hem wilden volgen in zijn pastoraal-pedagogisch begaan-zijn met de jeugd en ook met het gewone volk, levende gestalten moesten geven aan Franciscus' deugden, ja, om het zo te zeggen, voor een stuk andere Franciscussen moesten worden, zoals hij dat zelf trouwens ook had uitgedrukt in het vierde voornemen bij zijn priesterwijding (1841): "De liefde en de zachtmoedigheid van de H. Franciscus van Sales zullen mij in alles leiden". En hij had datzelfde nogmaals duidelijk te kennen gegeven in die tweede reden bij de naamgeving van het eerste oratorium: "Ons apostolaat vereiste grote kalmte en zachtmoedigheid. Dus stelden wij ons onder de bescherming van Franciscus van Sales om door zijn voorspraak van God zijn buitengewone zachtmoedigheid en het welslagen van zijn apostolaat te verkrijgen" (MO, 133).

Zouden wij dan niet mogen zeggen dat Don Bosco al zijn werken en initiatieven onder de naam van Franciscus van Sales - en in het bijzonder dan toch wel ons salesianen, onze congregatie, m.n. de Sociëteit van de H. Franciscus van Sales - gezien en bedoeld heeft als een blijk van hulde en dank, als een levend monument van zijn liefde tot en verering van de grote heilige bisschop van Genève? Het is een retorische vraag.

Maar niet alleen door voornamen en betekenisvolle initiatieven en werken aan Franciscus toe te wijden heeft Don Bosco zijn liefde voor hem verspreid, maar ook door met de nodige aandacht en luister het patroonfeest te vieren heeft hij ook anderen (zijn salesianen, zijn jongens, zijn medewerkers enz.) ertoe aangezet Franciscus te leren kennen, liefhebben en navolgen.

2.2. Door Franciscus van Sales' feest te vieren

Op de liturgische kalender toentertijd stond dat feest ingeschreven op 29 januari. Voor ons is dat ook nog lange tijd zo geweest. De viering van het patroonfeest ten tijde van Don Bosco verliep op een drietal manieren.

2.2.1. In het oratorium en in de huizen

Reeds van heel vroeg, nog in de tijd van het eerste oratorium in het refugium bij de markiezin Barolo, heeft Don Bosco het feest van de patroonheilige met de nodige aandacht willen vieren: "Er kwam orde in de gang in het nieuwe oratorium. Een weldadig iemand liet een mooi aantal bankjes timmeren, zodat men gemakkelijker de heilige diensten kon bijwonen. De naam van de H. Franciscus van Sales werd vertrouwd onder de jongens, en Don Bosco had van het begin af aan bepaald dat de feestdag van deze beminnelijke heilige met alle mogelijke plechtigheid zou worden gevierd"¹.

Er wordt niet bij vermeld hoe dat precies zal gebeuren en het is gemakkelijk te begrijpen dat zich op dit vlak een ontwikkeling heeft voorgedaan met het voortschrijden van de jaren en het toenemen van Don Bosco's mogelijkheden. Wie zich graag een idee vormt hoe het er in 1859 aan toging, moet maar even MBN 6,97 open slaan; daar kan men zien hoe die feestelijk dag er voor de jongens van het toenmalig oratorium uitzag. En in 1873 lezen we bij de regels voor de administratie die door de algemene vergaderingen van de Sociëteit van de H. Franciscus van Sales werden bepaald onder nr. 18: "Het feest van St.-Franciscus van Sales worde in alle huizen *met de meeste luister* gevierd. Te Turijn in het oratorium op de dag zelf, in de andere huizen de volgende zondag"².

Hoe die bepaling: 'met de meeste luister' moet worden ingevuld, vernemen wij uit een avondwoordje van Don Bosco in 1876: "Morgen beginnen we de noveen van St.-Franciscus van Sales. ... Het feest van deze heilige is ons titulair feest... Wij moeten het dus met de grootst mogelijke plechtigheid en godsvrucht vieren. Daarom zal ieder gedurende deze noveen zich zo goed mogelijk voorbereiden om het te doen slagen, tot heil van zijn

---

(1) Zie MBN 2,158.

(2) Zie MBN 10,873.

ziel (en Don Bosco stelt dan voor om dagelijks te communie te gaan) .... En wat zal ik je nu voorstellen om onze patroon te eren? St.-Franciscus van Sales, jullie weten het, is de heilige van de zachtmoedigheid en van het geduld. En ik zou dus willen dat jullie allemaal gedurende de noveen zouden trachten hem in deze deugd na te volgen. Ik zou willen dat jullie een kapitaaltje aanleggen van deze zachtmoedigheid om steeds jullie hart te bezielen en jullie ertoe te brengen je makkers lief te hebben en nooit boos op hen te zijn, ze niet te bejegenen met smadelijke of misprijzende woorden, maar hun daarentegen steeds goed te doen waar jullie ook maar kunnen. ... Thans moet ik jullie nog een bloempje geven. Het seizoen is eerder ruw en als bloempje zou ik willen dat jullie al de koude, vochtigheid en andere ongemakken gedurende de noveen zouden verdragen zonder daarover te klagen en dat om St.-Franciscus aangenaam te zijn .... Wie dan nog een andere oefening van vroomheid wil verrichten, die kan dit doen en goed doen, vooral door deze heilige na te volgen in het stilzwijgen en in de gematigdheid, door steeds bescheiden te zijn in het spreken zonder jullie makkers te krenken"¹.

Don Bosco plaatste dus de plechtigheid van St.-Franciscus in de context van een 9 dagen durende voorbereidingstijd die hij als een goed pastoraal-pedagoog handig wist te gebruiken met het oog op zijn opvoedingsproject, zoals hij het uitdrukte: de jongeren opvoeden tot goede christenen en rechtschapen burgers.

Er was echter nog een andere weg om het patroonfeest in reliëf te plaatsen en glans te geven in zijn opvoedingsmilieu. In een avondwoordje van 19 januari 1865 horen we Don Bosco zeggen: "Er bestaat een gebruik in ons huis en daarom zeg ik het voor de nieuwelingen. Op de dag van H. Franciscus van Sales worden de *onderscheidingen* uitgedeeld en het zijn de kameraden zelf die ze aan hun beste makkers uitdelen. De studenten aan de studen-

---

(1) Zie MBN 12,19 e.v.

ten, de vakjongens aan de vakjongens. Zo gaat het er aan toe. Iedere jongen stelt een lijst op van tien namen van jongens, die naar zijn mening de meest oppassende, de ijverigste en de godsvruchtigste zijn onder hen die hij kent uit welke slaapzaal of klas ook; en hij ondertekent die lijst. Daarna overhandigt hij ze aan zijn leraar. De leraar bezorgt ze aan mij en ik sorteer lijsten en namen en wie het grootste aantal stemmen behaalt, ontvangt de onderscheiding op het feest van de H. Franciscus van Sales. ... elke clericus mag ook een lijst afgeven van tien jongens. Alle oversten-priesters mogen hetzelfde doen. En ook ik zal de mijne opstellen, maar de mijne zal maar voor één tellen"¹.

Ook hier laat Don Bosco zich kennen als een goede pedagoog die zijn jongens weet op te roepen en mee te betrekken in hun eigen vorming en opvoeding en die van hun kameraden. Jongeren voeden jongeren op, jongeren evangeliseren jongeren, waren bij Don Bosco én in zijn opvoedingsmilieu geen grote of ijdele woorden. "Denken wij maar aan de pedagogische waarde van die toekenning van onderscheidingen", aldus Favini, "ook het gedrag van de leerlingen en van de clerici in het perspectief van de zeer zachtmoedige heilige patroon. De ijver en de inzet van Don Bosco ... de gemoedelijke sfeer en taferelen (m.a.w. het gezinsklimaat) die ons levendig de geest van St.-Franciscus van Sales weergeven"².

2.2.2. De jaarlijkse vergadering van de directeurs (vanaf 1865)

Die geest van de H. Franciscus van Sales wist Don Bosco ook te verspreiden door vanaf 1865 de jaarlijkse conferentie te plaatsen, in het bijzonder voor de salesianen die de verantwoordelij-

---

(1) Zie MBN 8,15-16.

(2) Zie G. FAVINI, *Alle fonti della vita salesiana*, blz 233 e.v., gevonden in A. PEDRINI, *op. cit.*, blz. 86.

ken waren van de huizen: "Volgens de ingeburgerde gewoonte, maar dan plechtiger dan de jaren te voren, had de jaarlijkse conferentie plaats van alle salesiaanse directeurs, voorgeschreven door het reglement. Don Bosco zat de vergadering voor in zijn wachtkamer. Don Rua, directeur te Mirabello en Don Ruffino, directeur te Lanzo, beschreven het troostende goed dat zij in hun colleges oogstten. Was ook aanwezig don Pestarino Domenico, die uit Mornese gekomen was...."¹.

Dit citaat heeft betrekking op het jaar 1865 door de verwijzing naar de plechtiger wijze waarop die conferentie zou gehouden worden. Het heeft te maken met een heuglijke gebeurtenis in de geschiedenis van de congregatie. Op 23 juli 1864 heeft de jong opgerichte congregatie (officiële stichtingsdatum = 18 december 1859) nl. het 'decretum laudis' (het decreet van lof) van de H. Stoel gekregen. Daardoor kreeg Don Bosco de officieel-kerkelijke toelating om met zijn inspanningen voor de oprichting en goedkeuring van zijn nieuwe congregatie door te gaan. Het betekende voor hem een hele bemoediging en dat was voor hem de reden om in het jaar daarop (januari 1865) die conferentie wat plechtiger te houden.

Drukte hij misschien daardoor ook zijn dank uit voor de bijstand vanwege de H. Franciscus van Sales, onder wiens naam en bescherming hij toch bezig was een sociëteit op te richten en te laten goedkeuren? Wij vinden daaromtrent geen uitdrukkelijke bevestiging, maar in alle geval mag toch gezegd worden dat die jaarlijkse conferentie van toen af nog meer als een goed en geschikt kanaal werd gezien, niet alleen om informatie door te geven, maar om ook de leden van zijn groeiende congregatie te bemoedigen en te bevestigen.

---

(1) Zie MBN 8,17.

2.2.3. De jaarlijkse conferentie van de medewerkers (vanaf 1876)

Tweemaal per jaar werden de medewerkers samengeroepen voor een conferentie, nl. rond het feest van Franciscus van Sales op 29 januari en rond dat van Maria Hulp op 24 mei. Het was de gewoonte deze conferentie te beginnen met de lectuur van een hoofdstuk uit het leven van de H. Franciscus van Sales¹.

Daarmee deed Don Bosco niets nieuws, daar dit de gebruikelijke gewoonte was in de verschillende broederschappen zoals die zowat overal in Italië en vooral in Piëmonte bestonden. Trouwens, Don Bosco heeft het verloop van die samenkomsten van broederschappen mogelijkwijze kunnen leren kennen via de St.-Filippuskerk in Chieri ten tijde van zijn priesterstudies in het seminarie. Wat wellicht wel typisch was voor Don Bosco dat was het feit dat hij stukken en episoden citeerde die vooral als bedoeling hadden Franciscus voor te stellen als een model van apostolische ijver. En wat Don Bosco ook wel verlangde, dat was dat er zich een intense vurigheid zou manifesteren in die omstandigheden. Zo stelde hij in 1880 in één van de Letture Cattoliche aan de salesiaanse medewerkers voor dat zij in voorbereiding op zijn feest hun patroon 'vroom zouden huldigen'².

Maar niet alleen door zich op die verschillende vlakken in te zetten om Franciscus hulde te brengen en zijn feest luister bij te zetten heeft Don Bosco zijn liefde voor de patroonheilige ver-

---

(1) Zie A. PEDRINI, *op. cit.*, blz. 91; de versie was die van kanunnik Pietro Giacinto Gallizia (1737). Zie ook MBN 13,559: "Om 3 uur in de namiddag besteeg een salesiaans priester het podium voor deze gelegenheid opgericht volgens Romeins gebruik en las in het leven van St.-Franciscus van Sales, geschreven door Gallizia, een hoofdstuk voor over de liefde van de heilige voor de armen. De voorlezing werd door de aanwezigen met veel aandacht beluisterd".

(2) Zie A. PEDRINI, *op. cit.*, blz. 92.

spreid, ook via zijn aansporingen om Franciscus' deugden na te volgen heeft hij dat gedaan.

2.3. Door Don Bosco's aansporingen tot beoefening van Franciscus' deugden

Talrijk zijn de aansporingen geweest die Don Bosco heeft uitgesproken om Franciscus in zijn deugden na te volgen. Vaak hebben die te maken met het thema van de *zachtmoedigheid*. Reeds van in zijn seminarietijd was Don Bosco er trouwens zelf om bekommerd die zachtmoedigheid na te volgen. Daarom beval hij ze aan iedereen in het algemeen aan, maar ook aan afzonderlijke personen.

Zo drukte hij in de jaarspreuk van 1880 in het bijzonder de oversten *de zachtheid van St.-Franciscus van Sales* bij de omgang met anderen op het hart¹. Ook in de zogenoemde droom van de kastanjes, die Don Bosco in de slottoespraak van de retraite van 1877 vertelde, legt de mysterieuze gids, nl. de vrouw die kastanjes aan het roosteren is als versuikerde pillen voor de salesianen, aan Don Bosco uit dat de suiker die eraan kleeft het symbool is van *de zachtmoedigheid* van de heilige die hij wil navolgen².

En op 4 september 1883 in de morgenzitting van het hoofdkapitel, waarin hij de droom vertelde die hij op 30 augustus in San Benigno had gekregen, eindigde Don Bosco zijn toespraak met de volgende woorden: "Met de zachtheid van St.-Franciscus van Sales zullen de salesianen de volkeren van Amerika tot zich trekken"³.

In diezelfde zin legde hij de klemtoon in zijn brief van 30 september 1885 aan de provinciaal Don Luigi Lasagna: "Dring aan

---

(1) Zie MBN 14,321.

(2) Zie MBN 13,268.

(3) Zie MBN 16,306.

op de liefde en de zachtmoedigheid van St.-Franciscus van Sales die wij moeten navolgen"¹. De toon waarin dit gesteld is heeft helemaal de kracht van een gebod, niet van een simpele aansporing.

Maar bij de zachtmoedigheid waren volgens Don Bosco ook *de liefde en het geduld* vereist voor de beoefening van het preventief systeem. Zo schreef hij op 13 juli 1882 aan de clericus Nicola Fenoglio: "Zorg ervoor dat je de deugden van de liefde, van het geduld, en van de zachtmoedigheid van St.-Franciscus van Sales beoefent"².

En in dat zelfde jaar liet hij op 26 november Don Francesco Dalmazzo weten: "Werk; maar altijd met de zachtmoedigheid van de H. Franciscus van Sales en het geduld van Job"³.

Bij het geduld hoorde volgens Don Bosco ook *de moed*, waarvan hij zelf het voorbeeld gaf: "Om goed te doen, moet men over een beetje moed beschikken, ertoe bereid zijn zich enige versterking te getroosten, nooit iemand beschaamd te maken, steeds welwillend te zijn. De resultaten die ik met dit systeem heb bereikt, zijn werkelijk verheugend, ja, heerlijk geweest. Iedereen, ook tegenwoordig, zou dezelfde resultaten als ik kunnen bereiken, vooropgezet dat hij over de *onbevangingheid en zachtmoedigheid van de heilige Franciscus van Sales* beschikt"⁴.

In 1876 legde Don Bosco daar ook de klemtoon op tijdens de retraites te Lanzo. Sprekend over de oversten die soepel moeten kunnen zijn en in staat heel wat te verdragen, maar er ook wel eens toe verleid worden er korte metten mee te maken, de zaak vlug af te handelen of de persoon in kwestie weg te sturen horen we: "Maar het is juist hier dat men veel geduld zal moeten

(1) Zie A. PEDRINI, *op. cit.*, blz 122, voetnoot 209.

(2) Zie A. PEDRINI, *op. cit.*, blz. 122, voetnoot 210.

(3) Zie A. PEDRINI, *op. cit.*, blz. 123, voetnoot 211.

(4) Zie MBN 3,34.

hebben of beter, veel christelijke liefde, gekruid volgens het recept van St.-Franciscus van Sales: *de zachtmoedigheid*"¹.

Om in het jeugdapostolaat te slagen moest een salesiaan zeker over verschillende factoren beschikken, ook psychische, niet in het minst over het vertrouwen in eigen krachten. Vandaar Don Bosco's klemtoon op die gezonde onbevangingheid waarvoor hij naar zijn 'voorbeeld' verwees. De zonen van de H. Franciscus van Sales zullen dus open, oprecht en onbevangen moeten zijn. En wanneer ze "te werk gaan met de zachte geest en de werkzaamheid van de H. Franciscus van Sales", zo zei hij hun in 1876 ter gelegenheid van de conferenties, genoemd naar diezelfde heilige, "dan moet de wereld wijken en dit zal strekken tot glorie van God en tot het welzijn van de Sociëteit"².

En wat zal die sociëteit nu precies tot bloei brengen? Volgens Don Bosco stond het als een paal boven water: het zouden 'werk en matigheid' zijn. Dat parool van de congregatie werd precies in de zogenoemde 'droom van de H. Franciscus van Sales' - die Don Bosco op 9 mei 1879 vertelde - in herinnering gebracht. Een salesiaan zal dus onvermoeibaar werken in navolging van Don Bosco en in het lichtend spoor van zijn beschermheilige en patroon. En hij zal zich inzetten tot welzijn van de Kerk, in het bijzonder voor de triomf van het Rijk Gods.

Meer dan ooit heeft Don Bosco dan in deze context opgekeken naar zijn model. Toen men nl. in 1887 in de katholieke wereld het priesterjubileum van Leo XIII vierde en men in het begin van dat jaar een enig nummer aan het voorbereiden was waarvoor men ook Don Bosco's medewerking vroeg, liet hij weten dat hij geen artikel meer kon schrijven, maar legde hij een verklaring af: "Wat ik nog wel kan doen is te betuigen, ja luid

(1) Zie MBN 12,344.

(2) Zie MBN 12,62.

te betuigen, mijn gevoelens van geloof, achting, eerbied, verering en onveranderlijke liefde vanwege St.-Franciscus van Sales tegenover de Opperherder .... Het is mijn inzicht dat de leerlingen van de nederige congregatie van St.-Franciscus van Sales zich nooit zouden verwijderen *van de gevoelens van deze grote heilige, onze patroon, tegenover de Apostolische Stoel....*"¹.

Zouden wij dan de werkelijkheid geweld aandoen als wij - alles op een rijtje zettend - als besluit formuleren dat Don Bosco vaak over Franciscus van Sales heeft gesproken of naar hem heeft verwezen en dat hij daarbij van deze heilige patroon, beschermheilige en titularis nogal eens *de volgende deugden* heeft beklemtoond of aangeprezen: zijn zachtmoedigheid, zijn vriendelijkheid en geduld, zijn optimistische mildheid en fijnmenselijkheid, zijn onvermoeibare apostolische ijver, zijn religieuze geest die geen spot omtrent de H. Schrift kon verdragen, zijn gehechtheid aan de paus en ook zijn zuiverheid?

Een andere weg om Franciscus van Sales bekend te maken en zijn liefde voor hem te verspreiden heeft Don Bosco gezien in de verspreiding van geschriften van de H. Franciscus van Sales.

---

(1) Zie MBN 18,210-211.

2.4. Door verspreiding van Franciscus' geschriften¹

Om in hart van zijn jongeren trefzeker de geest en het beeld van de heilige titularis en patroon in te storten had Don Bosco aanvankelijk ernaar gezocht om in een kleine, bescheiden biografie het leven van deze heilige te doen kennen. En de jongens van het oratorium (zelfs Dominiek Savio in de jaren 1854-1857) moeten wel zo'n exemplaar in handen hebben gehad als gespettelijke lezing. Maar Don Bosco zou van plan geweest zijn een

-
- (1) Ik verwijs hier graag naar de conferentie die G. Cosaert op 6 mei 1994 gehouden heeft over Franciscus van Sales. In het derde deel behandelt hij hem als schrijver. Deze conferentie is echter maar op beperkte schaal verspreid. Zelf heb ik ooit volgende gegevens omtrent geschriften van Franciscus van Sales verzameld:
1. Een reeks vlugschriften of controversen: in 1595 is Franciscus daarmee begonnen in Chablais; ze zijn tegen de protestanten gericht.
  2. 'De standaard van het heilig Kruis': daarin neemt hij de verdediging op van het kruis van Jezus dat door de calvinisten bespottelijk werd gemaakt. Is een heel eenvoudig geschreven werkje.
  3. 'Introduction à la vie dévote' (einde 1608): dit werk is gericht tot Philothea, dit is de menselijke ziel op zoek naar vroomheid. God kan men - volgens Franciscus - zoeken in elke levensstaat en in om het even welke omstandigheden en gebeurtenissen. Het boek handelt dus in feite over de heiliging van de levensstaat.
  4. Preken: zijn wel belangrijk, maar er bestaat geen verzameld werk van.
  5. 'Traité de l'amour de Dieu': samen met 'Introduction' is dit een belangrijk werk; het is tot Theotimus gericht, d.w.z. tot de menselijke geest die voortgang wil maken in de heilige liefde; Franciscus' spiritualiteit is samen te vatten als een 'spiritualiteit van de weg, en op die weg van de liefde'.
  6. Verder zijn er nog een aantal kleinere geschriften.

serieuze biografie te schrijven. Wij horen over één en ander in MBN 11: "Hij voelde de noodzaak aan het leven en de werken van St.-Franciscus van Sales te doen kennen. Maar, nadat hem gebleken was dat de bestaande levensbeschrijvingen niet aangepast waren aan de jongens of aan de tijd, nodigde Don Bosco, in januari 1876 publiek de bijzonderste salesianen uit twee levensbeschrijvingen van die heilige samen te stellen. Eén zou bestemd zijn voor het volk en voor de jeugd, in één boekdeel van kleine omvang, zodat men er verschillende exemplaren kon van bezitten in de colleges en sacristieën en een ander in twee gewone boekdelen, verzameld uit de beste auteurs en met zorg bewerkt voor de ontwikkelde personen"¹.

Van Don Barberis, eerste novicenmeester van de congregatie, vernemen we dat hij één van die aangezochte salesianen is: "Don Bosco nam de H. Franciscus van Sales als titularis en patroon van de eerste kerk en van de congregatie om aan zichzelf, aan de zijnen een model te geven dat ze moesten navolgen bij de opvoeding van de jeugd. Hij wilde dat iemand van ons het leven van die heilige zou beschrijven en hij vertrouwde die opdracht zelfs aan mij toe, wat ik dan ook deed volgens het plan dat hij mij gaf. En dat kwam erop neer dat men in Franciscus het christelijk leven geïncarneerd zou zien"².

Don Bosco wilde de kennis van Franciscus niet alleen verspreiden via een levensbeschrijving. Zijn doel was ook dat de gedachte en de doctrine van de grote kerkleraar zou doordringen en verspreid raken³. En dat is ook gebeurd via de uitgave van wer-

---

(1) Zie MBN 11,338.

(2) Zie A. PEDRINI, *op. cit.*, blz. 94, voetnoot 146.

(3) In het reeds vermelde verslagboek van het seminarie aan de U.P.S. in 1983 vinden we op blz. 305 tot 307 wat tijdens het leven van Don Bosco door de drukkerij van Turijn uit de werken van St.-Franciscus van Sales werd uitgegeven. Het is A. Pedrini die ons dit overzicht biedt.

ken ten bate van de jongeren, daarom waren het gemakkelijke boekjes, toegankelijk en op hun hoogte"¹. We vernemen daarover ook in MBN 11: "Wanneer het 'Leven' zou gedrukt zijn, zou hij overgaan tot het drukken van Franciscus' Werken in een gerieflijke uitgave. Inmiddels echter wenste hij vlug de *Filotea* te laten publiceren in een handig formaat en lichtelijk gewijzigd, zodat het 'zich kon richten tot de jeugd en tot de opvoedingshuizen'. In zijn "Volledige Werken" wou hij natuurlijk dat het in zijn geheel zou worden gepubliceerd. Deze gedurfde onderneming van de "Volledige Werken" van St.-Franciscus van Sales in het Italiaans openbaart steeds meer in onze stichter de grootsheid van zijn opvattingen"².

Don Bosco is ook nog van plan geweest om een ander groot werk te herdrukken, nl. de bollandisten³. Maar dat stuitte op verzet van de eerste salesianen. En latere pogingen, bezielde door de mooiste aspiraties en door veelbelovende hoop, leidden tot niets. Of dat ook waar was voor de "Volledige werken van St.-Franciscus van Sales" wordt niet zo duidelijk aangegeven. Wat wel blijkt is dat niet iedereen de moed had en de helderziende geest van Don Bosco. Men blijft dan ook met spijt in het hart zitten voor een verloren gegane gelegenheid. Men zou op die manier een Italiaanse vertaling van de geschriften van Franciscus gehad hebben nog tien jaar eerder dan de kritische uitgave van

---

(1) Zie A. PEDRINI, *op. cit.*, blz. 93, voetnoot 145: Don Valentini zegt ons dat tijdens het leven van Don Bosco toch wel enkele werken door de salesiaanse drukkerijen werden uitgegeven.

(2) Zie MBN 11,338.

(3) Een vereniging van jezuïeten die zich bezighoudt met de levensbeschrijving van heiligen, door de jezuïet Johannes Bolland in 1643 begonnen.

Annecy¹.

Er zijn nog enkele andere gebeurtenissen te vermelden die laten zien hoezeer Don Bosco van Franciscus van Sales heeft gehouden en deze liefde voor en verering van die heilige uitte en verspreidde.

2.5. Enkele andere gebeurtenissen

Op 19 juli 1877 werd Franciscus van Sales door Pius IX uitgeroepen tot kerkleraar. Don Bosco en de salesiaanse wereld deelden in de universele vreugde om die gebeurtenis. Zo hadden er in het salesiaanse huis van sommige steden festiviteiten plaats die bestonden in sympathieke, hoewel bescheiden ontspanningen of kleine academische zittingen. Op de eerste jaarlijkse salesiaanse conferentie voor de medewerkers te Rome² in 1878 sprak Don Bosco ook over die heuglijke gebeurtenis, nl. dat Franciscus tot

(1) Zie A. PEDRINI, *op. cit.*, blz. 95. In voetnoot 148 van die bladzijde staat te lezen dat de kritische uitgave in Annecy begon in 1892. En dat Don Barberis aan zijn leerling, de eerbiedwaardig Don Andrea Beltrami heeft gesuggereerd de eerste tien volumes van de kritische uitgave in het Italiaans te vertalen.

(2) Deze conferentie werd in Rome gehouden in Tor de' Specchi; in het BS van januari 1878 staat ook te lezen dat deze kerk van de edele dames van de H. Francesca Romana zonodig werd gekozen, omdat dat instituut het eerste was dat in deze stad ermee begonnen was de jongens van de salesiaanse huizen wel te doen; verder mag hier nog vermeld zijn dat het precies in Tor de Specchi was, in maart 1599, dat de heilige bisschop van Genève voorbijkwam voor een vroomheidsbezoek; het was zijn eerste en laatste bezoek aan de hoofdstad; op 9 maart - feest van de H. Francesca Romana - wilde hij daar de mis celebreren en precies daar kreeg hij - volgens zijn getuigenis - de inspiratie om een instituut te stichten dat zou gelijken op het klooster van de Oblaten van Tor de' Specchi.

kerkleraar was verheven. En in het Bollettino Salesiano van januari 1878 kondigde Don Bosco aan: "In ons huis van Turijn zal het feest heel plechtig gevierd worden. Laten wij die dag onze patroon in het bijzonder bidden dat hij voor ons de mooie genade bekomme dat wij ten overstaan van onze naaste steeds *de grootste liefde* aan de dag leggen samen met *de fijnste zachtmoedigheid* in woorden en gedrag, zodat wij, zoals hij, alle harten zouden kunnen winnen voor God, in het bijzonder die van de arme jeugd. Als ware leerlingen van Franciscus van Sales zal ons motto zijn: *liefde en zachtmoedigheid*"¹.

Precies ter gelegenheid van datzelfde gebeuren - Franciscus van Sales kerkleraar - ontving Don Bosco in mei 1879 (de tijd waarin hij die fameuze droom had van "de man met het uitzicht van Franciscus van Sales") vanuit de Visitatie van Annecy een brief vanwege Moeder Priorin Maria Luisa Bartolezzi "waarin zij de wens uitdrukte dat zijn naam zou verbonden zijn aan een steen van de nieuwe kerk. Uit Turijn ontvingen zij rijke materialen in marmergraniet, beeldhouwwerken en kunstvoorwerpen, zodat het haar dus heel natuurlijk toescheen dat er geen eerbetuinging mocht ontbreken aan hem die aan zijn congregatie de bisschop van Genève als patroon had geschonken"². Don Bosco liet weten dat het zijn hartewens zou zijn "dat onze congregatie, die onder de bescherming gesteld werd van deze beminnelijke kerkleraar, in dit heiligdom een altaar zou hebben als getuigenis van onze verering"³. De hele zaak werd toevertrouwd aan graaf Cays en met de financiële hulp van een salesiaanse medewerker, nl. baron Feliciano Ricci des Ferres, werd het altaar van het Heilig Hart in de kerk van de Visitatie in Annecy de bijdrage vanwege Don Bosco en de salesianen. Dat gebeurde

(1) *Bollettino Salesiano*, januari 1878; zie in A. PEDRINI, *op. cit.*, blz. 97, voetnoot 152.

(2) Zie MBN 14,287.

(3) Zie MBN 14,288.

in 1880¹.

Een andere gebeurtenis die in deze context te vermelden is en een drietal jaren later valt, heeft plaats tijdens Don Bosco's bezoek aan Parijs in 1883. Daar was een kerk die "voor Don Bosco een sterkere aantrekkingskracht had dan al de andere, nl. de kerk van St.-Thomas van Villeneuve. Toen de jonge student Franciscus van Sales (nl. 19 jaar oud, in 1586) daar vurig aan het bidden was voor een beeld van de Madonna², had hij zich als door een betovering bevrijd gevoeld van de verzoeking die hem ertoe dreef aan zijn eeuwig heil te wanhopen."

"Een bewijs", zo vervolgt dan de biograaf, "dat Don Bosco daar gebracht werd door de herinnering aan onze heilige patroon vinden we in de twee regels die hij laat volgen op zijn naam in het register van de missen: Abbé Jean Bosco, supérieur de la Pieuse Société Salésienne, recommande à St.-François de Sales toutes ses oeuvres, dont St. François est le patron"³.

-
- (1) Zie MBN 14,287-289; ook te verwijzen naar A. PEDRINI, *op. cit.*, blz.99-100. De kerk waarover sprake werd in 1910 afgebroken na een wettelijke onteigening om plaats te maken voor het postkantoor.
- (2) Dit beeld wordt door het volk 'Vierge Noire' genoemd wegens haar kleur, maar de echte naam is 'Notre-Dame de la Bonne Délivrance'. Het is voor dit beeld dat de jonge Franciscus zijn eerste gelofte van kuisheid gedaan heeft. Het gebed dat de jonge student toentertijd in crisis (19 jaar oud, nl. in 1586) zou gebeden hebben is het gebed dat aan Bernardus wordt toegeschreven: "Gedenk, o liefdevolle Maagd Maria, dat men nooit gehoord heeft dat iemand die tot U zijn toevlucht nam, verlaten is geworden. Aangemoedigd door dit vertrouwen, komen wij tot U met onze zonden en met onze zorgen. Versmaad onze gebeden niet, naar neem ze goedgunstig aan en wil ons verhoren, o lieve Maagd Maria".
- (3) Zie MBN 16,136.

Nog een laatste feit is te vermelden waard. Het betreft een ander teken van Don Bosco's verering voor de heilige patroon. Bedoeld is hiermee de kapel die in de basiliek van het heilig Hart in Rome toegewijd is aan Franciscus van Sales. Wij horen daarover in het korte gesprek tussen de kardinaal-vicaris, beschermheer van de salesianen, en Don Bosco: "Welnu", - hernam de kardinaal - "hier in uw kerk van het Heilig Hart hebt u een kapel die u wenst toe te wijden aan St.-Franciscus van Sales, uw patroon, nietwaar?"

Dat is juist, Eminentie.

Goed dan. Ik wil de kosten voor dit altaar betalen en ik hoop vanwege de beschermer van de congregatie die u in de hemel hebt de nodige hulp te ontvangen bij het leed en de ongemakken die aan de aardse beschermer van deze vrome sociëteit daarbij voorbehouden worden"¹.

De inwijding van de hele basiliek moet prachtig geweest zijn. Kranten hebben er uitvoerig over bericht. En de auteurs van de artikels hebben niet gearzeld Don Bosco lof toe te zwaaien. Zou de mooiste niet die zijn van gravin Lara, een pseudoniem van de dichteres Evelina Cattermole Mancini, die in de krant "Il cittadino di Brescia" van 11-12 augustus 1887 Don Bosco noemde: "een vertegenwoordiger van Franciscus van Sales in onze eeuw"²? Waartoe liefde voor en verering van zijn heilige patroon en beschermheilige dan toch uiteindelijk kunnen leiden!

---

(1) Zie MBN 18,257-258.

(2) Zie MBN 18,257.

3. WAT FRANCISCUS VAN SALES VOOR DON BOSCO BETEKENDE

Om dit punt te behandelen maken we de drie volgende onderverdelingen.

3.1. Wat Don Bosco van Franciscus van Sales gelezen heeft

Volgens Don Lemoyne kende Don Bosco "het leven van deze bewonderenswaardige apostel *tot in alle bijzonderheden*, evenals diens geschriften, en nu en dan bracht hij deze in herinnering in zijn uiteenzettingen voor de jongens, nu eens een gezegde, een andere keer een gebeurtenis"¹. Ook Don Caviglia gaat in dezelfde richting en beweert dat Don Bosco *een bijna volledige en diepe kennis* zou gehad hebben van de leer van Franciscus².

Maar deze beweringen blijken erg overdreven te zijn. Met zekerheid kan men beweren dat Don Bosco het leven van Franciscus gelezen heeft en ook het werk: *Philotea*. Don Bosco kan ook nog wel enig ander werk in handen hebben gehad, zoals de briefwisseling, de Constituties van de Visitandinen, de Controversen. Maar zijn kennis ervan is zonder twijfel partieel geweest en meestal uit tweede hand. Ten hoogste zal hij de mogelijkheid gehad hebben zich tot korte biografieën te richten en tot compendia van zijn leer.

Verder mag gezegd zijn dat, als Don Bosco via lectuur van de werken kennis heeft gehad van Franciscus, hij deze kennis vooral heeft opgedaan in de periode van zijn priesterlijke vorming,

---

(1) Zie MBN 2,159.

(2) Zie A. PEDRINI, *op. cit.*, blz. 112, voetnoot 179 verwijzend naar A. CAVIGLIA, *Don Bosco. Opere e scritti editi e inediti*, Turijn, SEI, 1929, vol. IV, blz. 397.

m.n. in het seminarie van Chieri en in het convict van Turijn. Daarna zal hij, druk bezet door het leven in het oratorium en door andere beslommingen, naar alle waarschijnlijkheid geen tijd meer gehad hebben om zich daaraan te wijden.

3.2. Wat Don Bosco over Franciscus van Sales geschreven heeft en wat hij van hem geciteerd heeft¹

3.2.1. Wat Don Bosco over Franciscus geschreven heeft

Heeft Don Bosco van Franciscus niet veel gelezen, in feite heeft hij ook niet veel over hem geschreven.

In de 'Storia ecclesiastica ad uso della gioventù' schetst hij een kort profiel van Franciscus, met de bedoeling vooral het aspect van de beoefening van de deugd in zijn jeugd en zijn apostolische ijver als missionaris van Chablais in reliëf te plaatsen. Het doel was typisch parentetisch (opwekken tot de deugd). Men mag veronderstellen dat het hier om een persoonlijke schets gaat, zonder noodzaak van mogelijke afleidingen uit de bronnen.

In "Il christiano guidato alla virtù e alla civiltà" vinden wij twee bladzijden waarin vooral een Franciscus van Sales wordt voorgesteld die nagevolgd wordt door zijn leerling en vriend Vincentius a Paolo. Het is echter geen origineel werk van Don Bosco.

In de 'briefwisseling' is een brief te vinden die Don Bosco op 19 maart 1885 gestuurd heeft naar de salesianen in Amerika. Om de praktijk van het preventief systeem te beklemtonen wordt Franciscus hierin voorgesteld als model van zachtmoedigheid in de

---

(1) Wij maken hier vooral gebruik van A. PEDRINI, *op. cit.*, blz. 113-118 en waar mogelijk ook van P. STELLA, *art. cit.*, blz. 151-153.

omgang met een jongen die zich schuldig heeft gemaakt aan weerspanning en respect aan eerbied. In het geheel 1 pagina. Hier moet gezegd zijn dat Don Bosco ertoe geneigd was in het leven van zijn heilige patroon *die momenten of situaties te kiezen die beantwoordden aan zijn stijl van leermeester en opvoeder*.

3.2.2. Wat Don Bosco van Franciscus geciteerd heeft

Dat is geen gemakkelijk probleem, temeer omdat het citaten zijn die min of meer conform zijn, ten minste in substantie. In het voorwoord van de constituties (1874-1878) wordt een stuk uit de regel van de Visitandinen geciteerd omtrent het thema: "Het rendiconto en zijn belangrijkheid".

Het meest opvallende salesiaans stuk is het expliciete citaat uit de 'Controversen' in het apologetisch werkje van 1853, nl. "Il cattolico istruito nella sua religione". Het stuk betreft de protestante 'private geest', d.w.z. de zin die enkel het christelijk geweten uit de lectuur van de bijbel haalt. Voor zover de 'Controversen' expliciet geciteerd zijn, het stuk waarnaar verwezen wordt heeft geen letterlijke overeenkomst, noch met de originele tekst, noch met de Italiaanse versie, en schijnt dus eerder de vrije bewerking te zijn van één van de vele boeken die Don Bosco gebruikt heeft voor het samenstellen van zijn apologetisch en catechetisch werkje. Verder zijn de fundamentele problemen die Don Bosco hier uitdrukt eerder 16e- en 18e-eeuws.

In het werkje "Porta teco, cristiano" (1858) is enige aanduiding of punt van contact te ontwaren. In het voorwoord zegt hij dat hij zich bediend heeft van gedachten van de Vaders, ook van die van verscheidene auteurs, zoals Carolus Borromaeus, de H. Filipus Neri en de H. Franciscus van Sales. Don Bosco raadt daarin wel tot drie keer toe de frequente lectuur van Philotea aan.

In de uitgave van de "Giovane provveduto" van 1885 zijn wel

citaten te vinden uit de spreuken van St.-Franciscus van Sales. 't Zijn wel min of meer trouwe zinnen, maar vaak toch met aanpassingen en herwerkingen. In de eerste uitgave van datzelfde werk, nl. uit 1847, heeft Don Bosco evenwel 1 bladzijde uit de geschriften van Franciscus van Sales ingelast, nl. de meditatie over het paradijs.

In het reeds hierboven genoemde getuigenis uit 1887 ter ere van het priesterjubileum van Leo XIII somt Don Bosco een lijst op van eerbiedwaardige adjectieven die door de oude Vaders van de Kerk aan de opvolgers van Petrus worden toegeschreven en die ook Franciscus van Sales weergeeft in zijn "Controversen". De opsteller van dit getuigenis is zeker één of andere van Don Bosco's trouwe medewerkers geweest.

Verder is er hier en daar in de citaten van Don Bosco nog wel de overschrijving van een simpele zin of toelichting met voorbeelden te vinden. In het algemeen is dat een verwijzing naar typische "salesiaanse" gelijkenissen. Alles bij elkaar genomen mogen we zeggen dat Don Bosco niet bijster veel citaten geeft uit Franciscus' werken.

3.3. De waardering van Don Bosco voor Franciscus van Sales en hoe hij hem in het licht gesteld heeft¹

De houding van Don Bosco ten overstaan van zijn patroon is *eerder praktisch dan theoretisch* geweest: hij heeft hem *vooral genomen als model van leven en beschermer van zijn werken*. Hij heeft hem dus *niet zozeer gezien als ascetisch schrijver en doctor in de theologie*.

Vooral in zijn brieven tot de salesianen en in zijn mondelinge

---

(1) We maken hier gebruik van de gedachtengang in het artikel van P. Stella, blz. 157-159.

aansporingen heeft Don Bosco veeleer herhaald, beklemtoond en erop gehamerd dat hij de keuze van Franciscus van Sales als patroon kon verantwoorden om deze redenen, nl. 1° zijn ijver voor het heil van de zielen en vooral bij de verdediging van de kerk en 2° zijn zachtmoedigheid met iedereen, voornamelijk met de meest behoeftige jongeren. *Want voor Don Bosco en zijn medewerkers was Franciscus in wezen niets anders dan de heilige patroon en bemiddelaar (voorspreker) van zijn ijver en zijn zachtmoedigheid.* Dat heeft hij vele malen herhaald: Franciscus van Sales is voor ons de heilige patroon, het model en de bemiddelaar (voorspreker) van de zachtmoedigheid, van de ijver voor de zielen en ook van de zuiverheid; dat waren de deugden waarvan Franciscus van Sales zo'n schitterend getuigenis had afgelegd tijdens zijn leven.

We mogen van Don Bosco dus niet verwachten dat hij de geestelijke geschriften van Franciscus van Sales *methodisch zou onderworpen hebben aan een proces van 'her-denken' of opnieuw bemediteren.* Zijn grondhouding bleef deze van een praktisch man die in die zin zijn geestelijke ervaring beleefde.

En daarin verschilde hij niet van zijn tijdgenoten. Want hij was niet de enige die in die 19e eeuw een beroep deed op grote heiligen uit de katholieke reformatie van na Trente (1545-1563). In Frankrijk bijv. begonnen de 'Conferenties van St.-Vincentius a Paolo' en kenden ze ook succes. In Italië ontwikkelden zich nieuwe vrouwelijke lekenverenigingen die zich Urselienen noemden en expliciet verwezen naar de H. Angela Merici (1474-1540). Op het gebied van de katholieke actie en van de katholieke beweging begon in 1868 een groep jonge studenten in Venetië met een ondernemende kring met de H. Franciscus van Sales als patroon. En in het spoor van de diepe veranderingen teweeggebracht door de omwentelingen van 1848, zetten geestelijken en leken zich in in de verspreiding van de volkse katholieke pers die beschouwd werd als krachtig instrument ter verdediging en bewaring van het geloof. In Ivrea ontstond in 1854 een 'Vrome vereniging van Maria Hulp der Christenen', gesticht door Mgr.

Luigi Moreno, die tot voornaamste doel had het geloof te bewaren en de ketteren te bekeren door middel van het gebed en de verspreiding van religieuze drukwerken. Een gelijkaardig doel had ook de 'Katholieke vereniging van de H. Franciscus van Sales om het geloof te verdedigen en te bewaren in het aartsbisdom Genève'; ze werd gesticht in 1865.

Hoe was nu de houding van die nieuwe verenigingen ten opzichte van hun heilige patronen? *In wezen verschilde ze niet van die van Don Bosco en zijn salesianen: de geestelijke geschriften van een Franciscus van Sales en ook van een Vincentius a Paolo werden ook bij hen niet 'her-dacht' of opnieuw bemediteerd.*

De 'Conferenties van de H. Vincentius' werkten hun eigen schikkingen en directieven betreffende het bezoek aan de armen en ook wat hun persoonlijk christelijk leven betrof uit op meer recente geestelijke en sociale geschriften. En nochtans was het niet moeilijk om in de christelijke caritas van de helft van de 19e eeuw zinnen in te lassen van Vincentius a Paolo, genomen uit de herlezing van de agiografische werken over de heilige.

En de verenigingen onder de naam van St.-Franciscus van Sales droegen, evenals de salesianen van Don Bosco, bij tot het herdrukken en verspreiden van 'Philotea', 'Theotimus', verzamelingen van spreuken, agiografische werken en bladzijden. Ook voor die verenigingen was *de heilige patroon dus veeleer voorspreker en model dan meester van en aanzet tot een specifieke spiritualiteit.*

Hiermee eindigt P. Stella zijn kritische reflecties in het reeds genoemd artikel. We begrijpen nu wel beter de betekenis van de titel die hij gesteld heeft: *Don Bosco e Francesco di Sales: incontro fortuito o identità spirituale?* (Don Bosco en Sint-Franciscus van Sales: toevallige ontmoeting of spirituele identiteit?). Blijkbaar heeft hij die vraag beantwoord in de richting van het eerste lid, nl. toevallige ontmoeting.

Deze *wetenschappelijke* conclusie doet evenwel geen afbreuk aan de liefde die wij, als salesianen en als ruime beweging rond Don Bosco - in navolging van onze 'vader en leermeester' (C 21) - zullen blijven koesteren voor de bisschop van Genève door de

deugden te beleven en na te volgen die Don Bosco van deze heilige zo vaak heeft aangeprezen. Trouwens, in het verslagboek van het hierboven vernoemde seminarie van 1983 aan de U.P.S. is een ruim deel (van blz. 161 tot 317) gewijd aan het onderzoek: *St.- Franciscus van Sales in het leven van de congregatie van de salesianen*. 't Zou goed zijn mochten wij ons daardoor nog meer laten inspireren en bemoedigen.

druk acco leuven